

KULTÚRNO-UMELECKÝ SPOLOK JÁNA KOLLÁRA

SELENČA

Tradičný odev v Selenči

Za finančnej podpory

Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny

Patrik Rago

2024

Tradičný odev v Selenči

Mužský odev

Tradičný odev mládencov a dospelých mužov sa výrazne neodlišuje. Aj pre mládencov, aj pre mužov je charakteristická vyšívaná košeľa. Nosia sa dva typy košiel'. Košeľa *predkavá* a košeľa nazývaná *slovenka*, *slovenská košeľa*, ktorá sa začala nosiť pred druhou svetovou vojnou. Košeľa *predkavá* je vývojovo staršia, ale v posledných rokoch bádame jej revitalizáciu. Mládencom sa znovu vyšívajú *predkavé* košele krížikovým a gobelinovým stehom, vyšívajú sa tiež aj ručne a strojovo.

Keď ide o členov folklórneho súboru tu si už väčšina mládencov obliekajú *predkavé* košele. Predkavá košeľa sa v Selenči nikdy nezapasuje do nohavíc. Naopak, košeľa *slovenka* by sa mala vždy zapasovať do nohavíc, okrem tzv. *kohutikavej* slovenky, ktorá sa nemusí zapasovať do nohavíc. Ku predkavej košeli si muži a mládenci obliekajú vestu u evanjelikov nazývanú *pruslak* a u katolíkov *pruclek*. Tá by mala byť čierna zámatová, ozdobená *š'epeňím* – štaným stehom na šijacom stroji. Ku košeli *slovenki* sa takáto vesta nenosí. Na košeli *slovenki* sa golier uväzuje vždy červenou stužkou. Ak je košeľa *slovenka* všivaná na modro, golier sa uväzuje modrou stužkou. Mládenci a muži si obliekajú klasické čierne nohavice a čierne poltopánky. Na hlave sa nosí *kalap* - klobúk, na ktorom sú zastoknuté pávie perá, ktoré by nemali presahovať dĺžku 30-40cm. Odevnou súčasťou, ktorá sa využíva vo folklórnom súbore, je aj bohato zdobená *štikovaná* mužská *keteňa* - zástera. Takéto zástery nevlastní každý mládenec, a preto sa zriedkavejšie používajú. Takéto zástery by mali nosiť iba slobodní mládenci, prípadne ženích a to iba ku *predkavej* košeli a vždy uviazanú pod košeľou.

Ženský odev

Základným odevom ženského tradičného odevu vydatých žien ale i slobodných dievok je rubáč. V Selenči sa rubáč vyrábala z konopného doma tkaného plátna, ktorý sa dozdoboval tzv *mreškami*, ktoré sa hačkovali alebo vyrábali z *pamučnej čipky*. Takýto konopný rubáč sa prestal nosiť zhruba po druhej svetovej vojne a nahradil ho rubáč šitý z kupovaného jemnejšieho plátna a do dnes ho nosia ženy, ktoré tradičný odev nosia všedne i sviatočne. Mladšie generácie žien a dievok, ktoré sa obliekajú na sviatočné príležitosti si obliekajú už výrazne kratší rubáč ušitý zo širšieho *šlingeru*, ktorý je bohato vyšivaný, aby ho bolo dobre vidieť, keď sa pri tanci sukne rozšíria.

Na hornú časť tela si Selenčanky obliekajú oplecko, ktoré sa v Selenči ako na evanjelickom tak i na katolíckom konci nazýva *béňa*. *Béňa* môže mať dlhé a krátke rukávy. Na evanjelickom konci sa oplecko s krátkymi i s dlhými rukávami nazýva rovnako *béňou*, kým na katolíckom konci sa oplecko s dlhými rukávami nazýva *béňou* a oplecko s krátkymi rukávami sa nazýva *košel'icou*.

Na *rubáč* si dievky a ženy obliekajú tzv. *riťalo*, ktoré sa v minulosti robilo zo starších obnosených suknieň. V súčasnosti sa najčastejšie ušije z látky do ktorej sa vopchá vankušová náplň a takéto riťalo má za účel rozšíriť spodné sukne. Spodné sukne nazývané *bielke* (ev.) a *bílki* (kat.) sa šijú z plátna a spodok týchto spodných suknieň sa dozdobuje *šlingerom*. Tie sa musia poriadne *nakrochmeliť* (ev.) / *zaškrobiť* (kat.) a pekne vyžehliť. Väčšinou si dievky a ženy obliekajú dve tri spodné sukne – najčastešie dve rovné nazývané *ráncoške* (ev.) / *ráncoški* (kat.) a na vrch tretiu spodnú sukňu s volánom nazývanú *fodroška*.

Spodné sukne sa často šijú dlhšie, aby sa mohli *podkasovať* – skracovať na potrebnú dĺžku. *Podkasuju* sa pomocou šnúrok, ktoré sa nazývajú *potkasáče*. Takto oblečené spodnice skôr vydržia a neovysnú pri pohybe a pri tanci.

Na spodné sukne sa oblieka vrchná sukňa. Tá môže byť ušitá z rôznych látok a farieb. Medzi sviatočné sukne patrili: *kašmerínka*, *delínka*, *hatlaska*, *plíška*, *baršanka*, *kangárka*, *štofka*, *ševítka*. Medzi polosviatočné sukne, ktoré sa obliekali v nedeľu na poobedie a na tanec boli: *ladovka*. Na všedný deň sa nosili rôzne *bel'avke*, ale i *farbiarske* sukne. V chladnejšom počasí sa

zase v novšom období nosili *diftínke* a *flañierke*. Na sviatočné príležitosti sa obliekali *fodroške*, kým rovné sukne – *ráncoške* boli skôr na všedné nosenie. Avšak zhruba od 70. rokov 20. storočia sa začali nosiť sviatočne i *ráncoške*, samozrejme ušité z drahších látok.

V Selenči sa presne vedelo na akú príležitosť sa oblieka aká sukňa a akým spôsobom sa ktorá sukňa zdobí. Taktiež sa muselo dodržiavať aká *keteňa* - zástera sa opasuje ku akej sukni. Tieto pravidlá sa prísne dodržiavali.

Selenčské sukne a ich výzdoba

V Selenči slobodné dievky a ženy mohli nosiť sukne z rôznych látok. Vedelo sa ktorá sukňa sa oblieka na akú príležitosť, a tie najrahsie sa veľmi *šanovali* a nosili iba na veľké sviatky. Nosili sa sukne s volánom nazývané *fodroške* (ev.) / *fodroški* (kat.) a sukne rovné (bez volánu) nazývané *ráncoške* (ev.) / *ráncoški* (kat.). Ku sukniám *fodroškám* sa vždy opasuje *keteňa s fodrou*. Ku *fodroški* sa nikdy neopasuje rovná *keteňa* – nazývaná aj *kysácka*, *keteňa na bedri*. Ku sukni *ráncoški* sa naopak môže opasovať i rovná *keteňa* a taktiež i *keteňa fodravá*.

Sukňa kašmerínka

Najvzácnejšie sukne v Selenči sú *kašmerínke* – sukne ušité z kašmíru. Šili sa z kašmíru rôznych farieb: čierneho, zeleného, žltého, bieloého, červeného, bordového, purpurového. Pred druhou svetovou vojnou sa tieto sukne zdobili farebnými stužkami, harasom, šujtášom, zubami a po okraji čipkou nazývanou *mandžéta*. Tieto stužky mohli byť rôznych farieb a ladili sa podľa farby kašmíru z ktorého bola sukňa ušitá. Najčastejšie: ružová, modrá, zelená ale i žltá, fialová, biela a iné. Po druhej svetovej vojne sa tieto sukne začli prešívateľ a miesto stužiek sa prišívajú tzv. *hatlase*. Tieto hatlase boli na fodre väčšinou dva a to modrej a ružovej farby. Pomedzi ne sa prišívajú biele *harasíke* a po okraji *mandžéta*. Neskôr sa na okraj a nad fodru začli prišívateľ i *cakne* a nad fodrú pribudol ďalší hatlas. Zhruba v 60. rokoch 20. storočia sa na hatlase začli prišívateľ *zuby*, ktoré sa skladali z bielej hodvábnjej stužky. Tieto *zuby* nahradili tzv. trblietavé *šíke* a zhruba od 70. rokov 20. storočia sa na kašmirové sukne prišívajú iba tieto *šíke*, ktoré su charakteristické pre Selenču, lebo ani v jednej slovenskej dedine sa na kroje neprišívajú v takom množstve ako tuná. Takýto typ kašmirovej sukne – zdobený *šíkami* sa zachoval a pretrváva dodnes.

Aj napriek tomu, že tradičný odev v Selenči prešiel rôznymi zmenami stále sú tu prítomné pravidlá, ktoré by sa mali dodržiavať pri kombinovaní jednotlivých odevných súčastí či farieb.

Keď si dievka, alebo vydatá žena oblieka kašmirovú sukňu čiernej farby záväzne si k nej opasuje čiernu zásteru vyšivanú pestrými farbami. Ku čiernej kašmirovej sukni sa nikdy neopasuje biela zástra vyšitá na pestro. K bielej kašmirovej sukni sa opasuje biela zásterá vyšitá na pestro. K zelenej kašmirovej sukni sa opasovala taktiež čierna zásterá vyšitá na pestro, alebo na zeleno. K žltej a červenej sukni sa taktiež opastujú zástery vyšivané na pestro. V súčasnosti s k zelenej, červenej a najmä k žltej kašmirovej sukni môžu opasovať aj biele zástery vyšité na pestro. Tento trend však skôr pozorujeme u dievok a žien rímskokatolíckeho vierovyznania a taktiež u detí oboch konfesií. Ku kašmirovým sukniám sa v súčasnosti môžu opasovať aj zástery ušité z kašmíru rovnakej farby a vzoru z akej je ušitá aj sukňa. Takáto zásterá sa nikdy nezdobý výšivkou, ale sa ozdobuje *šíkami*, alebo bordúrami z hatlasu – *harmonikou, barborou, listami*. Kašmirové zástery sú obľúbenejšie na katolíckom konci.

Ku všetkým týmto kombináciám sa oblieka biela *béňa* vyšitá na pestro. *Béne* sa taktiež môžu šiť aj z kašmíru farby a vzoru ako sukňa. Takáto *béňa* sa môže ozdobiť taktiež *šíkami*, alebo sa *šlofroke*, *faltňa* a časť na rukávoch vyšivajú.

Okolo pása sa zväzuje stužka – *pojás*. Od farby kašmirovéj sukne závisí akej farby bude *pojás*. V Selenči sa najčastejšie nosia stuhy – *pojase* bielej, ružovej a žltej farby. Vo všetkých prípadoch sa môže uväzovať biela stuha. Žltá sa môže uvezovať na červenú kašmirovú sukňu, ružová na červenú, bielu, čiernu a zelenú kašmirovú sukňu. Žltú stuhu nikdy neuväzujeme na žltú kašmirovú sukňu.

Okrem týchto farebných stúh sa môžu uväzovať aj tzv. *slovenskie* stužke – vyšivané stuhy prinašané zo Slovenska. Najčastejšie sa uväzuje pestrá stuha na bielom podklade. Ojedinele sa uväzujú aj pestré stuhy na žltom a červenom podklade. Tie by najlepšie ladili k bielej kašmirovej sukni. Ku čiernej kašmirovej sukni by sa mala zväzovať iba pestrá stuha na bielom podklade. Pestrú stuhu na čiernom či tmavomodrom podklade ku kašmirovým sukniam v Selenči neuväzujeme.

Kašmirová sukňa patrila medzi najsviatočnejšie sukne a preto sa k nej sviatočne obúvali topánky – *cipele* (ev.) / *cipele* (kat.). Pletené charakteristické *zepy* s *kickami* si dievky skôr obúvali na tanec. Neboli také sviatočné. Dnes sú však neodmysliteľnou súčasťou selenčského kroja. Výnimka v súčasnosti platí iba pre nevesty – tie by si nikdy nemali obúvať spomínané *zepy*. K svadobnému kroju by si nevesty mali obúvať topánky - elegantné opätky najčastejšie čiernej farby. Nikdy by to nemali byť veľmi extravagantné - moderné opätky s tzv. platformou.

Sukňa del'ínka

Sukňa *del'ínka* šitá z tzv. *del'ínu*, patrila tiež medzi sviatočné sukne, avšak nemala takú hodnotu ako *kašmerínka*, aj napriek tomu, že mala kvetinové vzory, podobné vzorom na kašmírových sukniach. Zdobila sa podobne ako kašmírová sukňa.

Sukňa kangárka

Sukne nazývané *kangárke* sa šili z látky nazývanej *kangár*, ktorý bol najčastejšie tmavých farieb: čiernej, hnedej, tmavozelenej a tmavomodrej. Mohol mať drobný kvietkovaný vzor, podľa čoho sa konkrétna *kangárka* nazývala *hroznavá*, *d'a'e'l'inkavá*, *čerešničková*,

d'običkavá a pod. Tieto sukne sa šili s tmavými ozdobami – najčastejšie čiernymi stužkami, čiernymi *hatlasami* a s čiernymi *cakňami*. K tejto sukni sa mohla nosiť aj *kangárová béňa* a *kangárová keteňa*, ktoré boli zdobene podobným spôsobom ako sukňa. Nosili sa najčastejšie v advente a v pôsote, ale aj na iné sviatočné príležitosti, kedy sa mohli kombinovať aj farebnejšími doplnkami. Avšak vždy ladené do farieb *kangáru* z ktorého bola sukňa ušitá. Ku *kangárovej* sukni sa môže okrem *kangárovej keteni* opasovať aj čierna *baršanová* či *plíšová keteňa* ozdobená čiernymi ozdobami, ale taktiež aj čierna zásterá vyšivaná na hnedo, zeleno, modro – tak aby farebne ladila s konkrétnou sukňou.

Sukňa hatlaska

Hatlaske sú sukne ušité z atlasu. Mohli byť čisté jednofarebné alebo vzorové s kvetinovým vzorom, tmavších farieb ale i pestrejších. Taktiež sa nosili sviatočne najčastejšie v letnom období a peknom počasí. Tieto sukne sa mohli zdobiť *stužkami*, *hatlasami*, *cakňami*. Farebnosť výzdoby sukne záležala of farby látky – *hatlasu*. Z neho sa šili aj *béne* a *keteňe*, ktoré sa zdobili aj *haronikou*, *barborou* a *listami* vyrobenými taktiež *hatlasu* rôznych farieb. *Béne* sa mohli zdobiť aj ručnou či strojovou výšivkou.

Sukňa plíška a baršanka

Sukne nazývané *plíškami* a *baršankami* sa šili z hrubšieho zámatu rôznych farieb, najčastejšie v čiernej, hnedej, tmavomodrej, tmavozelenej a bordovej farbe. Rozdiel medzi *plíškou* a *baršankou* bol v tom, že látka nazývaná *plíš* mala vtisnutý kvetinový ornament, kým *baršanka* bola hladká, nemala vtisnutý ornament. Zdobili sa podobe – *cakňami*, *stužkami*, *hatlasami*. Každá farba sukne mala pravidlá ako sa mohla zdobiť. Čierna a tmavomodrá *baršanka* a *plíška* sa vždy zdobili iba čiernymi ozdobami. Tmavozelená sa mohla zdobiť čiernymi ozdobami, kým svetlejšia zelená sa mohla zdobiť i bielymi ozdobami (najmä *cakňami*), ale taktiež sa mohla ladiť aj do *drapova*, keď sa na ne prišivali *drapové* – béžové *cakňe*. Hnedá – *kávová plíška* sa mohla zdobiť čiernymi ozdobami, ali i *drapovými cakňami*. Bordová – *červená plíška*, ale i *baršanka* sa mohli zdobiť bielymi *cakňami*, alebo sa mohli *cakňe* kombinovať s *hatlasami* a to tak, že tieto *hatlasové pásy* boli modrej farby a zelenej farby. Pomedzi ne sa mohli našívať *harasíke* a *ušká* tiež bielej farby. Z rovnakej látky sa mohla šiť aj *béňa* a *keteňa*, ktoré sa zdobili podobným spôsobom ako aj sukňa.

Sukňa ľadovka a beľavka

Sukne *ľadovke* (ev.) / *ľadofki* (kat.) sú sukne ktoré sa šijú z farebnej potlačenej bavlnenej látky. Tieto látky sú vždy jemných pastelových farieb, najčastejšie v bledoružovej, bledomodrej, bledofialovej ale aj bledozelenej, bledožltej, oranžovej či šedej farby. *Ľadovke* sa šili z kvalitnejších bavlnených látok a zdobili sa bohatšie, najčastejšie bielym *šlingerom*, ale aj stužkami, či hatlasami. Medzi obľúbené *ľadovke* patrili tzv. *bobičkovie*, *kapustavie*, *klincavie* *ľadovke*. K nim sa opasovala *keteňa*, ktorá mohla byť ušitá z rovnakej látky a ozdobená podobne ako sukňa. Podobne sa mohli nim ladiť aj tzv. *dúhavié keteňe* s charakteristickým pásikavým vzorom, taktiež zdobené *bielym šlingerom*. Okrem týchto záster sa k *ľadovkám* opasovali aj biele pláténé *keteňe*, zdobené ručnou či strojovou výšivkou. Výšivka na týchto zásterách sa taktiež ladila do farieb tak aby farebne ladila so sukňou. Okrem toho sa tieto sukne a *keteňe* mohli zdobiť aj *štikovaním*, a na bežnejšie nosenie i vyšivanými stužkami a zúbkovkami, ktoré sa v Selenči nazývajú *plátenká* (ev.) / *lémečki* (kat.). Keď sa oblieka *ľadovka*, sa okolo pása nikdy neuväzuje *pojás* – stuha. Preto majú *keteňe*, ktoré sa opasujú k sukniam *ľadovkám* bohatšie ušité *galvôny*, z ktorých sa vzadu uviaže ozdobná mašľa. Tieto *galvôny* môžu mať na okrajoch našité

tzv. *lepéze* – širšie ukončenie *galônu* bohato ozdobené šlangerom. K tomuto typu sukíeň sa nosí najčastejšie plátené oplecko zdobené spomínanými vyšívanými stužkami, alebo zdobené ručnou či strojovou výšivkou tak aby spôsob výzdoby ladil so zásterou – *keteňou*.

Ak sa *béňa* šije z rovnakej látky ako *sukňa* a *keteňa*, vtedy sa dozdobuje iba stužkami, alebo bielym *šl'ingerom*. Sukne *ľadovke* sa môžu šiť aj ako *fodroške* aj ako *ráncoške*. K *ľadovkám* a *beľavkám* si dievčatá a ženy obuvajú štirkané zepy najčastejšie vo farbách sukne.

Beľavke sa šijú z bežného bavlneného plátna rôznych kvetinových vzorov a farieb. *Ľadovke* boli vždy vzácnejšie ako *beľavke*, preto sa *beľavke* nosili aj doma v pracovný deň a novšie i *do dedíne* v pracovný deň. Zdobili sa najčastejšie *pláťenkou* (ev.) / *lémečkom* (kat.) alebo bielou bavlnenou krajkou, nazývanou *pamučná čipka*. *Beľavke* taktiež mohli šiť ako *fodroške* i *ráncoške*.

Konfesionálne rozdiely v ženskom tradičnom odevu

Selenča je v súčasnosti jediná slovenská dedina v Srbsku, kde od jej založenia až do súčasnosti žijú Slováci evanjelického a.v. vierovyznania a Slováci rímskokatolíckeho vierovyznania. Takéto konfesionálne zloženie vplývalo na nárečie, zvyky a taktiež aj na tradičný odev v tejto dedine.

V tradičnom odevu pozorujeme určité odevné súčasti a doplnky, ktoré poukazujú na konfesionálnu príslušnosť jednotlivca. Tieto prvky sú prítomné najmä v ženskom tradičnom odevu slobodných dievčat a vydatých žien.

Prvky, ktoré poukazujú na príslušnosť k rímskokatolíckemu vierovyznaniu u slobodných dievčat sú: účes nazývaný *čamoše* a ozdobný náhrdelník z pestrých korálok nazývaný *zvonce* či *štrombolce*.

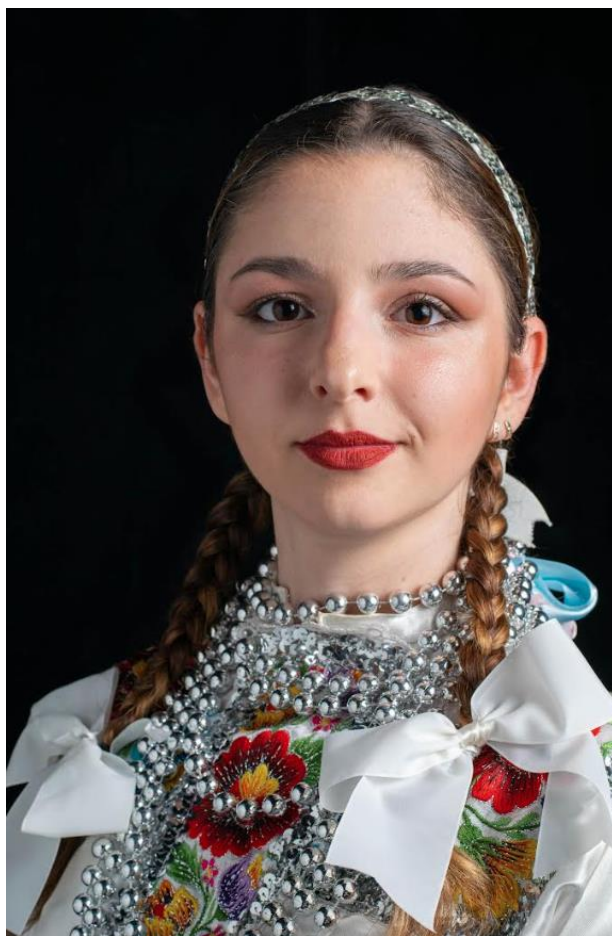
Do *čamošov* sa zapletali už dospievajúce dievčatá a to tak, že si vzadu v zátylku zaplietli dva vrkoče, ktoré vzadu prekrížili a obtočili okolo hlavy, tak že sa tesne v strede hlavy prekrížili

a dolu v zátylku uviazali *tkanicou*. Aby sa vrkoče nezošmikli z hlavy farebnými špendlíkmi sa pripínali o *vlasalo*, ktoré bolo vyrobené z farebnej vyšívanej, alebo *štikovanej* stuhy. Toto *vlasalo* sa uviazalo tak, aby okraje tejto stuhy vyčnievali spod uší. K tomuto účesu sa nosili aj niekoľko viazaničiek koráلكov – *perlí*, pod ktoré sa uväzoval spomínaný náhrdelník – *štrombolce* / *zvonce*. Nosili ho slobodný dievky, nevesty na ohlášky či k sobášu a taktiež i mladé vydaté ženy na sviatočné príležitosti. Náhrdelník bol nastiebaný z rôznofarebných koráلكov, najčastejšie ružových, modrých, zelených, žltých, červených.

Konfesionálna príslušnosť sa dá vypozerovať aj na základe úpravy hlavy vydatých žien. Ženy rímskokatolíckeho vierovyznania si vlasy upravujú do kontu, ktorý drží spona. Takto upravené vlasy nazývajú *kind'a*. Na kont sa priviaže tzv. *kitkalo*, alebo *papír*, ktoré je z tenšej doštičky alebo z pevného papiera, všitého do látky. Ženy evanjelického vierovyznania si do konta zastoknú špeciálny kovový *hrebem*. Tá, ktorá má dlhšie vlasy si ich zapletie a obtočí okolo tohto hrebeňa. Na takto upravené vlasy si ženy oboch vierovyznaní uväzujú *čepiec* (ev.) / *fi'ulu*

(kat.). V Selenči sa čepiec šije z kašmirovej látky, ktorá má vždy čierny podklad. Z kašmirovej látky iných farieb (bielej, zelenej, červenej, žltej) sa na katolíckom konci šije *čepiec*, ktorý je bohatšie zdobený. *Čepiec* by mali vydaté ženy nosiť iba do pôrodu prvého dieťaťa. Ženy evanjelického vierovyznania, takýto čepiec nenosia. Staršie vydaté ženy už čepiec nenosia, ale si hlavu prikrývajú tzv. *kytkou* – štvorcovou šatkou z kašmirovej látky, ktorá ma vždy čierny podklad. Na *kytku* si uvezujú ešte jednu šatku tzv. ručník, ktorý sa neuväzuje v zátylku ako *kytka*, ale vždy vpredu pod bradou.

Rozdiely medzi tradičným odevom selenčských evanjelikov a katolíkov spočívajú aj v detailoch, ktoré vedia vyznačovať najmä domáci. Tak napríklad na katolíckom konci sú obľúbené bohatšie zdobené a všivané odevné prvky, s väčšími a pestrejšími vzormi. Na evanjelickom konci obľubujú skôr menej zdobené odevné prvky s menšími vzormi a striednejšími farbami. Keď ide o samotnú sukňu a zásteru, volány sú na katolíckom konci dlhšie a dosahujú dĺžku 25-30cm kým horná časť sukne je kratšia. Na evanjelickom konci sa

fodry šijú kratšie zhruba od 18-25cm, a tu je zase vrchná časť sukne dlhšia. Podobne i volán na zástere na katolíckom konci je dlhší a na evanjelickom konci kratší. Všeobecne je známe, že sa dievky a ženy na evanjelickom konci opasujú nižšie (zhruba pod kolená) a na katolíckom konci sa opasujú na vyššie (zhruba zarovnak kolien). Či bola dievka/žena z evanjelického konca, alebo katolíckeho konca nikdy by sa nemala opasovať tak, aby sukne končili vysoko nad kolenami, a zase ani príliš na dlho, aby sukne končili v plovicí lýtok. Oba prípady sú nesprávne.

